

Richard Brander
är pol.dr och senior kommunikationsexpert vid Finlands Bank.

Den globala kapitalismen gav ojämlikhet och instabilitet i stället för välstånd och framsteg

Oerhört skickligt ringar Martin Wolf in problemen med att förena demokrati och kapitalism. Hoten mot den liberala demokratin är många och har tagit sig uttryck i valet av Donald Trump till president i Förenta staterna och brexit i Storbritannien. I synnerhet lågutbildade (vita) mäns jobb gått förlorade på grund av globaliseringen tenderar att rösta på autokrater och för isolationism. Kina är ett reellt hot mot västerländskt tänkande.

Analysen i boken är träffsäker men Martin Wolfs recept på vad som borde göras är inte alla gånger helt övertygande.

Martin Wolf, fortfarande verksam som Chief Economics Commentator på Financial Times, hör till den smala eliten inom global ekonomijournalistik. Hans kunskap är enorm och hans penna skarp. Vid 77 års ålder har han gett ut en bok som är en syntes av hans tänkande i de riktigt stora frågorna. Det är något av ett testamente, riktat till hans barnbarn. Hans motvilja mot odemokratiska despoter hänger samman med familjehistorien: hans judiska föräldrar kom båda till Storbritannien på flykt från den expanderade nazismen och andra världskrigets faser.

Den demokratiska kapitalismens kris bottenar i att alla som lever i en västerländsk demokrati har en röst i allmänna val, medan det i ekonomiska sammanhang är en aktie, lika med en röst, som gäller. Den som har större ekonomiska resurser har mera att säga till om, och får också en större del av avkastningen. Samtidigt finns det ett symbiotiskt förhållande mellan demokrati och marknadsekonomi, de tenderar att förstärka varandra. Wolf börjar sin analys med Francis Fukuyamas essä från 1989, *The end of History?*. Då höll de flesta med Fukuyama om att syntesen mellan liberal demokrati och

FOTO: POND5

Martin Wolf framhåller att den kraftigt ökade aktiviteten inom banksektorn under de senaste årtiondena inte har gjort speciellt mycket gott för resten av samhällsekonomin, snarare tvärtom.

fri marknadsekonomi hade gått segrande ur det kalla kriget, socialismen och planekonomin hade besegrats.

I dag är man inte lika säker på saken. Ekonomiska misslyckanden har undergrävt förtroendet för den globala kapitalismen. Samtidigt har framgångarna för Kina, vars kommunistparti förnekar kopplingen mellan kapitalism och demokrati, undergrävt både det yttre och inre förtroendet för och i väst. På global nivå menar Wolf att både Xi Jinping och Vladimir Putin är diktatorer, medan Donald Trump, Narendra Modi och Jair Bolsonaro är "would-be dictators".

Populismens orsak ekonomiska besvikelser

Till problemen i väst hör politiker som Nigel Farage i Storbritannien, Marine Le Pen i Frankrike, Matteo Salvini i Italien, Geert Wilders i Nederländerna och Heinz-Christian Strache i Österrike, vilka har format den politiska debatten även då de inte varit i makten. Självproklamera-

de "illiberala demokrater" såsom Viktor Orbán och Jaroslaw Kaczynski har kommit till makten i Ungern och Polen. De ovannämnda politikererna motsätter sig alla åtminstone någon aspekt i den globala världsordningen omfattande frihandel, fri rörlighet för kapital och relativt fri rörlighet för arbetskraft. I förlängningen har detta också lett till utbredd skepsis mot EU.

Speciellt upprörd är Wolf över valet 2016 av

"Wolfs argument är att uppsvinget för både vänster- och högerpopulism i rika demokratier beror på ekonomiska besvikelser. Effekten av avindustrialisering i väst i kombination med ekonomiskt motiverad migration från fattigare länder hör till de viktigaste exemplen."

Donald Trump till president i USA, världens viktigaste demokrati. Listan över Trumps dåliga egenskaper är mycket lång, men kanske allvarligast är att han är populist, instinktivt auktoritär och nationalist. Han saknar ideologisk bindning till liberal demokrati (där man måste acceptera valförluster) och, enligt Wolf, till fri marknadskapitalism.

Wolfs argument är att uppsvinget för både vänster- och högerpopulism i rika demokratier beror på ekonomiska besvikelser. Effekten av avindustrialisering i väst i kombination med ekonomiskt motiverad migration från fattigare länder hör till de viktigaste exemplen. Befolkningen utgår från att den ekonomiska utvecklingen ska medföra en hyfsad nivå av välstånd och möjligheter för dem själva och för deras barn. När ekonomin "inte levererar" enligt förväntningarna leder det till frustration och förbittring.

Många människor i höginkomstländer skyller de tre fyra senaste decenniernas besvikelser på den globala kapitalismen. I stället för att skapa välstånd och framsteg, så har resultatet varit ökad ojämlikhet, enformiga arbetsuppgifter och makroekonomisk instabilitet. Enligt Wolf är det inte oväntat att både vänster- och högerpopulister har skyltat utvecklingen på vad man kunde kalla främmande element – minoriteter och utlänningar.

Demokratisk kapitalism i djup kris

Wolf upprepar i boken ofta att den liberala demokratin och den globala kapitalismen som såg ut att ha segrat för drygt 30 år sedan, nu har förlorat sin legitimitet. Detta är ett stort problem, eftersom de utgör "det politiska och ekonomiska operativsystemet" i dagens västvärld. Demokrati bygger på suveräna väljarkårer definierade utgående från medborgarskap. Kapitalismen bygger för sin del på beslutsfattande av ägare och direktörer i privata företag som är engagerade i global konkurrens. Potentialen för konflikt mellan dessa politiska och ekonomiska system är enligt Wolf uppenbar: demokratisk politik är nationell, marknadsekonomin är global.

I dag är syntesen mellan demokrati och kapitalism – som Wolf alltså väljer att kalla demokratisk kapitalism – i djup kris. I en fotnot medger Wolf att denna insikt varken är ny el-

ler speciellt originell, och i detta har han naturligtvis rätt: grundresonemanget som genomsyrar boken är inte speciellt unikt. Icke desto mindre är det mycket välkommet att Wolf har valt att ta sig an det övergripande, världsomspännande problemet med hur liberal demokrati ska kunna förenas med frihandel, öppna gränser och global konkurrens.

Samtidigt som problemen slår med full kraft mot västländerna konstaterar Wolf att Kina står för en helt annan linje då det gäller att hantera förhållandet mellan politisk makt och skapande av ekonomiskt välstånd; det kinesiska systemet kunde kallas "auktoritär kapitalism" eller "byråkratisk kapitalism". I länder som Brasilien, Indien och Turkiet eller till och med Ryssland ser man något som Wolf kallar "demagogisk kapitalism" eller "demagogisk autokratisk kapitalism".

Trots att det alltså finns andra system än vårt, så framhåller Wolf att den västerländska demokratiska kapitalismen har varit det mest framgångsrika systemet hittills. Men det behöver reformeras, och framför allt gäller det att hitta en ny balans mellan marknadsekonomi och demokratisk politik. Om en sådan balans inte hittas hotas den liberala demokratin av kollaps, varnar Wolf.

Inte en ointressant figur på högerkanten

Boken innehåller ett 50-tal grafer, nästan 40 sidor med noter och en närmare 30 sidor lång litteraturförteckning. Läsandet störs dock inte så mycket av detta utan det går att ta till sig texten utan att bläddra till slutet för att kontrollera hänvisningarna. Det som man däremot saknar är en lista med termer som används av författaren. Hans definitioner av "demokrati", "kapitalism" och andra centrala termer finns i bokens inledande kapitel, som är elegant skrivet: enkelt men samtidigt analytiskt. Ofta påminns vi om det centrala begreppet "rule of law", till exempel i denna form: "The rule of law is an essential shared underpinning of democracy and capitalism because it protects the freedoms essential to both".

Låter det som att Wolf upprepar en massa gamla plattityder? Så är det absolut inte, och

Wolf är heller inte en ointressant figur på högerkanten. Tvärtom var han väldigt upprörd över händelseförloppet i den globala finanskrisen som bröt ut med full kraft hösten 2008. Wolf torde ha varit en central figur bakom den journalistiska satsning som Financial Times gjorde för att belysa "kapitalismen kris"; det var ju den råa marknadskapitalismen speciellt i USA som föregick finanskrisen och som ställde till så mycket problem för realekonomin över hela världen.

"Allra starkast är Wolf då han kritiserar bankverksamhet och den finansiella sektorn, det vill säga FT:s kärnområde. Krisen 2008 föregicks av att den finansiella sektorns andel av hela den privata företagssektorns vinster steg kraftigt. Synnerligen elegant visar Wolf hur bankerna 'skapade sitt eget bränsle', de skapar pengar då de beviljar lån."

Alla gånger träffar Wolf inte helt rätt i sin analys av riktigt aktuella frågor. Boken var ett mångårigt projekt. Manuskriptet blev färdigt efter det att Ukrainakriget brutit ut, men konsekvenserna av det pågående kriget har Wolf varken hunnit eller kunnat beakta.

Bokens förtjänster ligger på annat håll. Allra starkast är Wolf då han kritiserar bankverksamhet och den finansiella sektorn, det vill säga FT:s kärnområde. Krisen 2008 föregicks av att den finansiella sektorns andel av hela den privata företagssektorns vinster steg kraftigt. Synnerligen elegant visar Wolf hur bankerna "skapade sitt eget bränsle", de skapar pengar då de beviljar lån. Detta är ett karakteristiskt drag i bankverksamhet, och från dessa pengar genererar de privata bankerna också intäkter i form av olika avgifter. (Wolf citerar dock inte Bertolt Brechts berömda uttalande: vad är det att råna en bank jämfört med att grunda en bank.)

Banksektor utan koppling till verkliga världen

Då ekonomin överhettar tenderar bankernas vinster att stiga och samma trend gäller inte minst för bankdirektörerna och andra som jobbar i den finansiella sektorn. Wolf framhåller också att den kraftigt ökade aktiviteten inom banksektorn under de senaste årtiondena inte har gjort speciellt mycket gott för resten av samhällsekonomin, snarare tvärtom. Mycket av pengarna gick till ökad skuldsättning bland hushållen, bland företagssektorn som helhet och ironiskt nog också bland bankerna. En stor del av de välavlönade jobben inom finanssektorn kom från aktiviteter som var ett nollsummespel; man skyddade sig mot risker som finansiella aktörer själva hade skapat, man hittade på komplexa derivatprodukter med dolda och oklara risker, och därtill förekom utbredd gambling och ren spekulering utan koppling till den verkliga världen. Wolf citerar en högt uppsatt brittisk tjänsteman som konstaterade att mycket av aktiviteten var "socialt värdelös", ett uttalande som Wolf ansluter sig till.

Wolf ställer sig till och med kritiskt till en av centrala teserna inom (den traditionella) marknadsekonomin: att ett företags primära målsättning är att göra vinst. Kritik mot målet med vinstmaximering skulle inte vara så överraskande om det framfördes i en ledare i låt oss säga vänstertidningen Ny Tid (för att nämna en finlandssvensk referens); men här kommer det från den ledande opinionsbildaren i Financial Times. Argumentet är tydligt och delas säkert av de flesta som mottagit förslag från sin egen bankrådgivare då denne marknadsfört en låneprodukt. Själva tanken på att man efter marknadsföringsarbetet "köper" ett lån av sin bank leder ju osökt till tanken att banken är ute efter att göra vinst på sin kund, inte att banken primärt försöker ge goda råd om hur man ska placera sina pengar.

Må så vara att banken genererar vinst men det ska väl vara en biprodukt av den goda servicen? Ungefär så lyder Wolfs resonemang, eller som han skriver: "If I am told that a business's aim is to make money out of me, I mistrust it."

Elitismen en lite irriterande sak

Vad är då receptet för att rädda det nuvarande systemet med demokratisk kapitalism? Lite över-

raskande ungefär mitt i boken kommer Wolf till insikten om att "welfare capitalism" är det bästa sättet för att förena liberal demokrati med lagbunden marknadsekonomi. Och var hittar man dessa exempel: jo i europeiska samhällen som omfattar socialdemokrati eller social marknadsekonomi. Argumentet känns nästan självklart: demokratiska marknadsekonomier med ett socialt skyddsnät fungerar bättre än kapitalism som bygger på ren laissez-faire.

Att den (nordiska) välfärdsmodellen har sina klara fördelar visar Wolf utgående från forskning vid Harvard och vid LSE i London. Och här kommer vi till en lite irriterande sak med boken: dess elitism. Männen (det är mest män) som Wolf citerar är i allmänhet professorer på de finaste universiteterna i England och USA; ofta är de centralbankschefer eller nobelpristagare i ekonomi. De flesta av dem verkar vara personliga vänner till Wolf. Också några journalister citeras eller avtackas, men de är mer eller mindre utan undantag från FT: Lionel Barber (och dennes efterträdare som chefredaktör, Roula Khalaf), Gideon Rachman och Martin Sandbu.

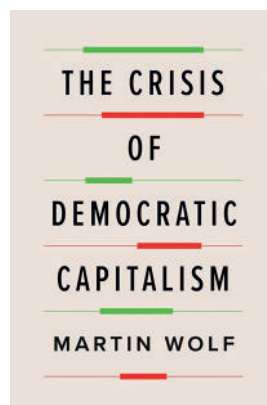
Eliterna har en viktig roll att spela då den nuvarande världsordningen och den demokratiska kapitalismen ska räddas. Enligt Wolf har alla medborgare och speciellt dess upplysta och framgångsrika elit en skyldighet att till exempel betala de skatter som uppbärs för att upprätthålla viktiga samhällsfunktioner. Här väljer Wolf att citera en journalist som inte är från FT: Adrian Wooldridge från *The Economist* (numera på Bloomberg). Wooldridge (som liksom Wolf har studerat vid Oxford) har argumenterat för vikten av att eliten faktiskt är kompetent och att framgång ska bygga på meritokrati. Att eliten ska arbeta för det allmänna bästa och inte styras av själviskt egenintresse kan man säkert hålla med om. Det är också ett misslyckande om eliten ser ner på de konservativa och patriotiska värderingar som intas av mindre-utbildade "fellow citizens" (fokus ligger här på USA och Storbritannien).

Fri rörlighet ingen självklarhet

Wolfs slutsats på den här punkten kan sammanfattas med att "eliten" inte ska förakta dem som röstade för Trump som president i USA eller för

brexite i Storbritannien, eller låt oss säga sannfinländarna i Finland. På Wolfs program eller önskelista står ett aktivare medborgarsamhälle där enskilda människor faktiskt får sin röst hörd. Det ska till exempel vara medborgarnas sak att gemensamt bestämma vem som ska tillåtas att komma och arbeta i deras länder och få dela de skyldigheter och förpliktelser som ett medborgarskap innebär. Fri rörlighet för arbetskraft ska med andra ord inte vara någon självklarhet, om folket säger nej.

Om Martin Wolf med sin bok – som påminner om ett intellektuellt testamente – faktiskt kan rädda den demokratiska kapitalismen i dess nuvarande form återstår att se. Kanske finns det orsak till oro om ansvaret för räddningsoperationen främst ligger hos en liten elit där inträdeskravet är studier och forskning vid Oxford och Harvard, eller en utsiktsplats på *Financial Times* i London.

... Martin Wolf: *The Crisis of Democratic Capitalism*, Allen Lane, 2023, 474 sidor.